

Aleksandra Repelewicz

CZĘSTOCHOWSKIE REALIZACJE PROJEKTÓW SZKÓŁ AUTORSTWA EDWARDA USAKIEWICZA

Wprowadzenie

Edward Usakiewicz urodził się 28 stycznia 1905 roku w Mławie. Uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego im. H. Sienkiewicza w Częstochowie, gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości 19 czerwca 1923 roku. Studiował następnie na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Kilka lat pracował w Warszawie, po czym wrócił do Częstochowy, gdzie od lutego 1933 do marca 1937 r. był architektem powiatowym Starostwa Powiatowego w Częstochowie, jednocześnie w latach 1933-1937 pełniąc funkcję rzeczoznawcy Budowlanego Wydziału Powiatowego. Od kwietnia 1937 r. pracował na stanowisku kierownika Oddziału Regulacji i Pomiarów w Wydziale Technicznym Zarządu Miejskiego w Częstochowie, od września 1937 r. aż do zakończenia wojny pełniąc jednocześnie funkcję zastępcy naczelnika Wydziału Technicznego Zarządu Miejskiego.

W okresie przedwojennym E. Usakiewicz zaprojektował w Częstochowie budynek starostwa powiatowego przy ul. Sobieskiego, budynki trzech szkół powszechnych przy ul. Chłopickiego, Sabinowskiej i Szczytowej, osiedle robotnicze TOR przy ul. Srebrnej oraz szereg budynków mieszkalnych i przemysłowych.

W listopadzie 1939 r. Edward Usakiewicz został aresztowany w ramach „Sonderaktion” [1]. W czasie wojny, pracując nadal w Zarządzie Miejskim, zajmował się ponadto projektowaniem i opracował, na zlecenie spółdzielni „Społem” i Zarządu Miejskiego, kilka projektów adaptacji obiektów przemysłowych: wytwórni wody sodowej przy ul. Berka Joselewicza, fabryki cukierków przy ul. Fabrycznej oraz chłodni przy rzeźni miejskiej. Zaprojektował też jajczarnię przy ul. 1 Maja oraz rzeźnię eksportową (ten ostatni projekt nie został zrealizowany).

Od listopada 1944 do marca 1945 Edward Usakiewicz pracował dodatkowo jako wykładowca na kursach akademickich w filii Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Kursy te do wyzwolenia były tajne. Po wojnie pracował w Zarządzie Miejskim w Częstochowie na poprzednim stanowisku, a w lutym 1949 awansował na naczelnika Wydziału Technicznego PMRN w Częstochowie, pozostając jednocześnie kierownikiem Wydziału Budowlanego. Działalność pedago-

giczną kontynuował w latach 1946-1950 w częstochowskiej szkole plastycznej (1945-1947 Wolna Akademia Sztuk Pięknych, 1947-1967 Państwowe Liceum Technik Plastycznych, obecnie Zespół Szkół Plastycznych im. Jacka Malczewskiego) [2]. Jednocześnie pracował w Centralnym Biurze Planowania Architektury i Budownictwa - jako inspektor nadzoru w oddziałach częstochowskim i katowickim (luty 1950 - maj 1951 r.), a także jako projektant w oddziale kieleckim (grudzień 1948 - sierpień 1950 r.) i katowickim (sierpień 1950 - maj 1951 r.).

W tym samym czasie Edward Usakiewicz pracował jako projektant w CBPAiB Oddział Kielce (grudzień 1948 - sierpień 1950 r.) i Oddział Katowice (sierpień 1950 - maj 1951 r.), a także jako inspektor nadzoru w CBPAiB Oddział Częstochowa i Oddział Katowice (luty 1950 - maj 1951 r.).

W czasie pracy w Częstochowie E. Usakiewicz był biegłym sądowym.

W 1947 roku wydał pracę: „Częstochowa w obliczu zagadnień regulacyjnych” [3], która była pisana jeszcze w okresie wojny.

Najsłynniejszym powojennym dziełem E. Usakiewicza jest projekt częstochowskiego kościoła „Na Kamieniu”. Projekt kościoła powstał nieodpłatnie jako wotum za szczęśliwy powrót z kampanii wrześniowej oraz przeżycie dwóch aresztowań. Zgodnie z rodzinną opowieścią, takie postanowienie podjęła żona architekta, modląc się o szczęśliwy powrót męża do domu¹.

Ponadto E. Usakiewicz zaprojektował zespół domów mieszkalnych dla pracowników huty, warsztaty Gimnazjum Przemysłowego Huty przy ul. Reja, szkołę podstawową przy ul. Narutowicza, dom charytatywno-społeczny przy ul. Barbary, gmach Administracji Finansowej i budynek mieszkalny dla pracowników przy ul. Sobieskiego. Opracował również projekty przebudowy gmachu NBP przy Alei NMP i budynku PDT przy ul. Śląskiej. Współpracował także przy planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Częstochowy (głównym projektantem była M. Buckiewiczówna).

W 1953 roku wyprowadził się na stałe z Częstochowy i pracował w PWRN w Katowicach jako kierownik Wydziału Budowlanego, a jednocześnie wiceprzewodniczący WKUA, był inspektorem nadzoru nad budową planetarium z ramienia Komitetu Budowy Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach. Wykonał też, wraz z architektami: Baumem, Kuleszem i Madejskim, projekt hali parkowej w Katowicach.

W 1954 roku Edward Usakiewicz przeprowadził się do Warszawy, gdzie od 30 września pracował w Komitecie Urbanistyki i Architektury, a następnie w Komitecie Budownictwa i Architektury, kolejno na stanowiskach: naczelnika wydziału, wicedyrektora Departamentu Planowania Miast i Osiedli, a następnie dyrektora tego departamentu, pełniąc także funkcję wiceprzewodniczącego GKUA.

Już po przejściu na emeryturę w 1964 roku podjął pracę w Ministerstwie Budownictwa i PMB jako wicedyrektor Departamentu Miejscowego Planowania Przestrzennego, pozostając nadal wiceprzewodniczącym GKUA. W 1973 roku został członkiem honorowym Towarzystwa Urbanistów Polskich [4].

¹ Na podstawie informacji Stanisława Usakiewicza, syna Edwarda.

W 1975 roku ukazała się praca zbiorowa pod redakcją Czesława Koteli „Polska Urbanistyka Współczesna t. 1 (lata 1945-1965)”, w której E. Usakiewicz opracował rozdział „Realizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miast” [5].

Edward Usakiewicz zmarł 2.02.1977 r. w Warszawie.

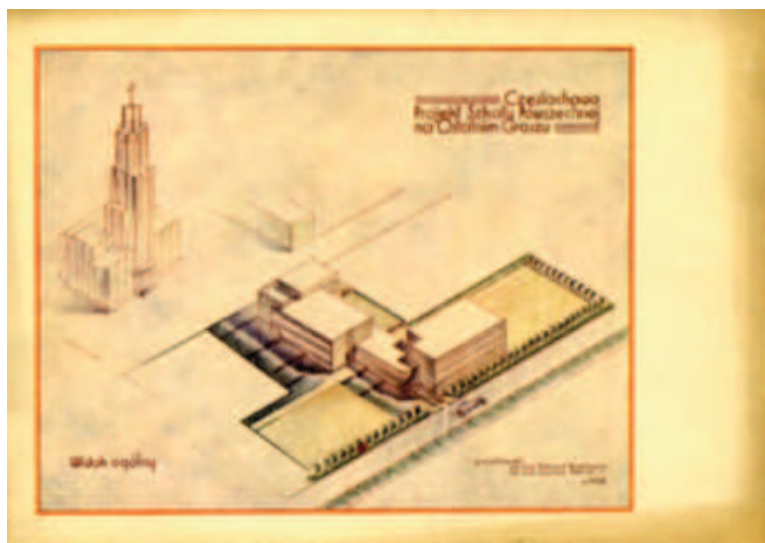
Spośród licznych częstochowskich realizacji projektanta w pracy przedstawione zostaną zaprojektowane jeszcze w okresie przedwojennym budynki szkół przy ul. Szczytowej, Chłopickiego i Sabinowskiej oraz budynek szkoły przy ul. Narutowicza, projektowany tuż po wojnie. Wydaje się interesujące, jak dziś funkcjonują te obiekty, bardzo nowoczesne w czasach, w których powstawały.

1. Szkoła przy ulicy Szczytowej

Szkoła w dzielnicy Ostatni Grosz została zaprojektowana w czasie pracy Edwarda Usakiewicza w Zarządzie Miejskim w 1938 roku. Współautorem projektu był Czesław Janicki. Szkoła projektowana była jako szkoła powszechna.

Inwestycja ta była dla miasta na tyle ważna, że wydano wówczas kartkę pocztową - cegiełkę z widokiem aksonometrycznym projektowanego obiektu (rys. 1). W pracach budowlanych uczestniczyli społecznie mieszkańcy dzielnicy Ostatni Grosz. Budowa szkoły została ukończona w 1939 roku i 1 września dzieci miały po raz pierwszy rozpocząć w niej nowy rok szkolny. Niestety, tak się nie stało, a w czasie wojny budynek przeznaczony został na niemiecki szpital. Dopiero po wojnie i po niezbędnym remoncie szkoła przywitała pierwszych uczniów.

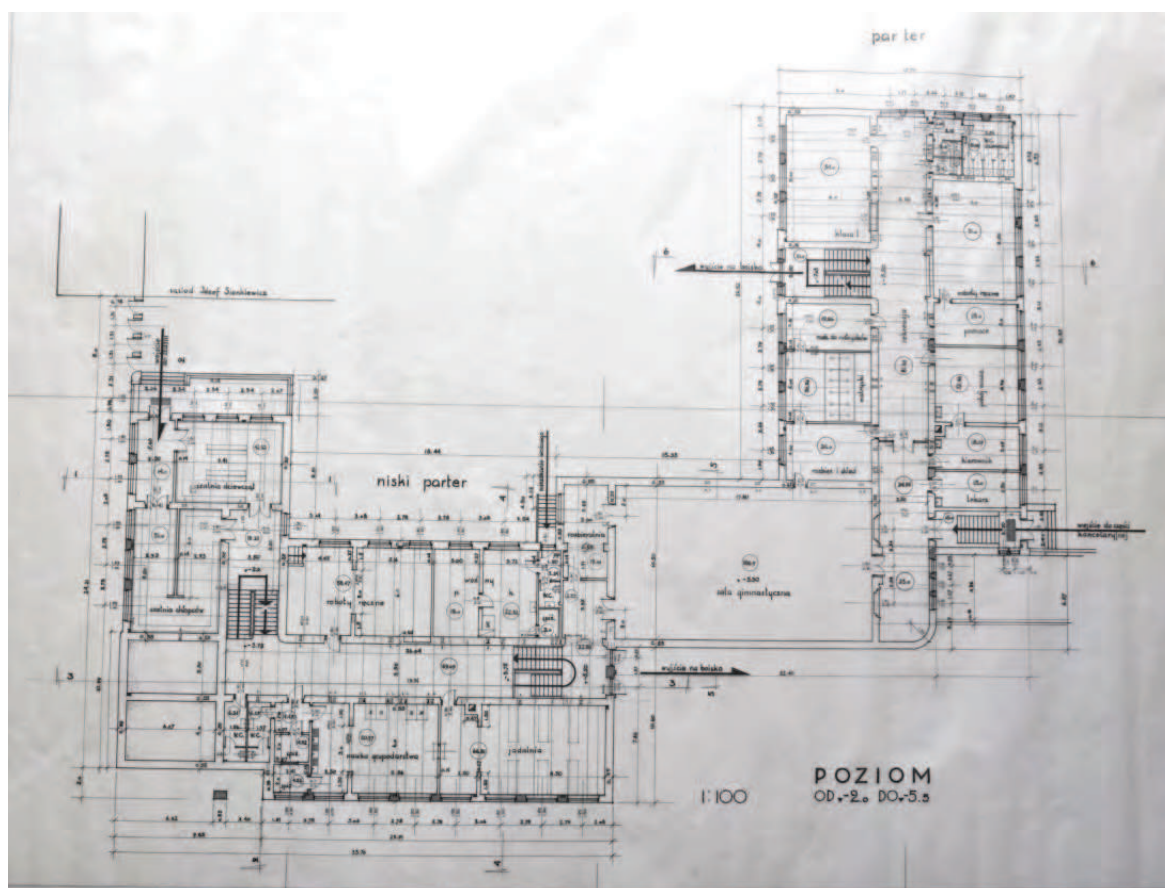
Ze względu na znaczne nachylenie działki parter budynku usytuowany został na dwóch poziomach (niski parter i parter). Pomimo tego, obiekt zaprojektowany był bez jakichkolwiek dylatacji, architekt nadał mu zewnętrzną formę złożoną z czterech przylegających do siebie brył graniastych o różnej wysokości.

Rys. 1. Aksonometria szkoły powszechnej na Ostatnim Groszu na widokówce²

² Ze zbiorów Ośrodka Dokumentacji Dziejów Częstochowy.

Budynek został całkowicie podpiwniczony, piwnice także są dwupoziomowe. W piwnicach usytuowano dwie kotłownie ze składami węgla, dwie szatnie: dla dziewcząt i chłopców oraz salę do „nauki gospodarstwa” z przylegającą do niej jadalnią. Co ciekawe, pod salą gimnastyczną ulokowano cztery pomieszczenia schronów, każdy o powierzchni $32,2 \text{ m}^2$, z przyległymi węzłami sanitarnymi.

Rys. 2. Rzut parteru projektowanej szkoły na Ostatnim Groszu³

Parter posiada cztery wejścia. Jedno z nich znajdowało się od strony ulicy Szczytowej, prowadząc bezpośrednio do dwóch szatni: dla dziewcząt i chłopców. Poprzez te szatnie, stanowiące swoistą śluzę, przechodzi się dalej do wnętrza szkoły, co niewątpliwie stanowi ciekawe rozwiązanie, ułatwiające zachowanie czystości w budynku. Drugie wejście, będące wejściem głównym, prowadzi do części kancelaryjnej z sekretariatem i pokojem kierownika szkoły w bezpośrednim sąsiedztwie. Na parterze znajdują się ponadto dwa wyjścia na boisko szkolne. Największym pomieszczeniem parteru była sala gimnastyczna o wymiarach $10,5 \text{ m} \times 17,8 \text{ m}$ (186 m^2). W jej pobliżu zaprojektowane zostały dwa pomieszczenia szatni, przylegające do łazienki z dwunastoma natryskami, co było na owe czasy bardzo nowoczesnym rozwiązaniem. Ponadto na parterze znajdowały się dwie

³ Rysunek z archiwum rodzinnego, udostępniony przez wnuka Edwarda - Wojciecha Usakiewicza.

pracownie robót ręcznych z zapleciami oraz sala do „nauki gospodarstwa” z przylegającą do niej jadalnią (podobna do tej znajdującej się w piwnicy). Te cztery sale wiele mówią o przedwojennym programie szkolnym, w którym zajęcia praktyczne miały o wiele większe znaczenie niż miało to miejsce później.

Dwie skrajne części budynku zaprojektowano jako dwupiętrową i jednopiętrową. Usytuowane w nich zostały głównie sale lekcyjne. Na każdym piętrze znajdowały się także toalety dla dziewcząt i chłopców. W całym budynku, oprócz wymienionych wcześniej czterech pracowni, zaprojektowano 11 klas lekcyjnych o powierzchniach od 50 do 56 m². Była to duża placówka oświatowa, największa z projektowanych przez E. Usakiewicza przed wojną.

W latach 90. szkoła została rozbudowana w związku z koniecznością pomieszczenia w tym obiekcie prócz szkoły podstawowej także gimnazjum. Aktualny wygląd obiektu prezentuje rysunek 3. Dobudowano nowe skrzydło wzdłuż ulicy Szczytowej oraz salę gimnastyczną. Obecnie w budynku przy ulicy Szczytowej 28/30 mieści się zespół szkół: Szkoła Podstawowa i Gimnazjum nr 8.

Rys. 3. Szkoła na Ostatnim Groszu - widok od strony ulicy Szczytowej (fot. autorki)

2. Szkoła przy ulicy Chłopickiego (obecnie Sikorskiego)

Budynek Szkoły Powszechnej nr 1 przy ulicy Chłopickiego 178 (obecnie Sikorskiego 56) został oddany do użytku w 1938 roku. W tamtym czasie był to bardzo nowoczesny budynek, z szerokimi korytarzami i jasnymi, słonecznymi salami. Posiadał centralne ogrzewanie i doskonale wyposażone łazienki. Zadbano także o otoczenie szkoły, gdzie posadzono młode lipy, które rosną tam do dzisiaj.

W czasie wojny w budynku szkoły znajdował się niemiecki szpital polowy, co doprowadziło do poważnej dewastacji obiektu. Po wojnie z dużym wysiłkiem szkołę odremontowano i służyła w tym stanie ponad 60 lat szkole podstawowej, a w latach 1960-1979 także liceum ogólnokształcącemu. Obecnie mieści się tam Szkoła Podstawowa nr 38, a budynek został niedawno kompleksowo odrestaurowany.

Podobnie jak we wszystkich pozostałych projektach szkół E. Usakiewicz uatrakcyjnił geometrię obiektu poprzez wzajemne przesunięcia prostokątów o zróżnicowanych wymiarach i proporcjach. Jest to jeden budynek, bez dylatacji, a jednak sprawia wrażenie zespołu budynków, co podkreśla jeszcze zastosowanie różnej liczby kondygnacji oraz innego rytmu i wymiarów okien.

Rys. 4. Szkoła przy ulicy Sikorskiego - widok na wejście główne (fot. autorki)

3. Szkoła przy ulicy Sabinowskiej

Budynek szkoły zaprojektowany przez E. Usakiewicza przed 1937 rokiem mieści obecnie Szkołę Podstawową nr 21 im. ks. S. Konarskiego. Szkoła ta, założona w 1924 roku, aż do ukończenia budowy w 1937 roku prowadziła nauczanie w siedmiu różnych lokalach na terenie Stradomia. Lokalna społeczność z wielkim entuzjazmem uczestniczyła w budowie obiektu, aby usprawnić nauczanie dzieci. Jest to najmniejsza ze szkół projektowanych przez Edwarda Usakiewicza. Do 1950 roku nie posiadała sali gimnastycznej. Obecnie ma aż dwie: drugą, dużą salę sportową dobudowano w 2012 roku.

Rys. 5. Szkoła przy ulicy Sabinowskiej (fot. autorki)

Prosty, modernistyczny budynek w kształcie litery L jest podpiwniczony i posiada 3 kondygnacje. Mocno wysunięty gzyms, zróżnicowany w obu skrzydłach kształt i rozstaw okien oraz efektowna mozaika na ścianie frontowej nadają zwartej bryle lekkości i sprawiają, że budynek wyróżnia się w otaczającej zabudowie podmiejskiej. W połączeniu z bardzo funkcjonalnym wnętrzem czyni to obiekt przykładem bardzo dobrze przemyślanego niewielkiego budynku szkolnego.

4. Szkoła przy ulicy Narutowicza (obecnie Krakowskiej)

Budynek przy ulicy Krakowskiej, mieszczący obecnie V Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza, a także zespół gimnazjów (Gimnazjum nr 6 i Gimnazjum dla Dorosłych), to jedyna powojenna realizacja budynku oświatowego według projektu Edwarda Usakiewicza.

Monumentalny, trzyskrzydłowy budynek w stylu modernistycznym był projektowany jako odbudowa i rozbudowa Szkoły Powszechnej nr 17, spalonej w czasie okupacji. Wyglądem przypomina inną powojenną realizację tego samego autora: dawne starostwo powiatowe (obecnie filia urzędu wojewódzkiego) przy ulicy Sobieskiego. Prostopadłościennie, przylegające do siebie bryły budynku o zróżnicowanej wysokości oraz podobny rytm okien pozwalają dostrzec pewne stałe cechy stylu twórcy obu realizacji. Szkoła do dziś, po prawie siedemdziesięciu latach od powstania projektu, bez jakichkolwiek większych modernizacji dobrze spełnia swoje funkcje. Niegdyś szara elewacja została zastąpiona kolorem jasnoróżowym, co wydaje się zabiegiem mocno dyskusyjnym.

Rys. 6. Szkoła przy ulicy Krakowskiej - widok od strony ulicy Krakowskiej (fot. autorki)

Podsumowanie

Edward Usakiewicz zaprojektował w Częstochowie cztery budynki oświatowe, z czego trzy w okresie przedwojennym, a jeden po II wojnie światowej. Wszystkie te obiekty były projektowane jako szkoły powszechne i nadal funkcjonują jako szkoły, z czego jedna jako szkoła podstawowa, dwie jako zespoły szkół i jedna

jako gimnazjum. Wszystkie w czasie swej siedemdziesięcioletniej eksploatacji zostały poddane remontom, a dwie zostały ponadto rozbudowane. Wszelkie ingerencje w tych obiektach nie dotyczyły jednak przebudowy istniejącej substancji, ale dobudowy np. sali gimnastycznej lub dodatkowych sal lekcyjnych. Świadczy to o funkcjonalności budynków, które były projektowane jako bardzo nowoczesne - wręcz wyprzedzające epokę, w której powstawały.

E. Usakiewicz zaprojektował wszystkie opisywane budynki w stylu modernistycznym. Są to obiekty o bardzo prostej geometrii - wszystkie mają kształt przylegających do siebie prostopadłościanów o zróżnicowanych wymiarach i proporcjach. Mimo że w sensie konstrukcyjnym stanowią jeden budynek, nadano im zewnętrzny kształt zespołu budynków, co znacząco podnosi walory estetyczne tych obiektów i dodaje im pewnej lekkości. Zróżnicowanie kształtu i rytmu okien, stosowanie okien okrągłych (tzw. bulajów), mocno wysunięte gzymsy, różne ilości kondygnacji w poszczególnych częściach budynku - wszystko to sprawia, że mimo nadania priorytetu funkcjonalności szkoły architekt bardzo starannie projektował także bryłę obiektu.

Można niewątpliwie stwierdzić, że budynki szkół projektowanych w Częstochowie przez Edwarda Usakiewicza do dziś dobrze spełniają swoją funkcję, jednocześnie stanowiąc interesujące wizualnie elementy przestrzeni miejskiej.

Literatura

- [1] Pietrzykowski J., Akcja AB w Częstochowie, Częstochowa 1971, s. 17 i 91-92.
- [2] http://plsp.ids.czyst.pl/viewpage.php?page_id=2, dostęp 24 lipca 2015 r.
- [3] Usakiewicz E., Częstochowa w obliczu zagadnień regulacyjnych, Zeszyt III Ziemi Częstochowskiej, Wydawnictwo Popierania Kultury Regionalnej, 1947.
- [4] <http://www.tup.org.pl>, dostęp 24 lipca 2015 r.
- [5] Polska urbanistyka współczesna, t. 1 (lata 1945-1965), praca zbiorowa pod redakcją C. Koteli, Arkady, Warszawa 1975.

Streszczenie

W pracy przedstawiono życiorys zasłużonego dla Częstochowy architekta Edwarda Usakiewicza, wymieniając szczegółowo obiekty, które zaprojektował w tym mieście. Następnie opisano istniejące do dziś w Częstochowie realizacje projektów szkół jego autorstwa, analizując aktualny stan i sposób ich wykorzystania.

Słowa kluczowe: Edward Usakiewicz, architektura Częstochowy, budynki szkolne

Częstochowa school projects by Edward Usakiewicz

Abstract

The paper presents the biography of a distinguished architect Edward Usakiewicz, who rendered great service to Częstochowa city. The list of objects designed by him in this city has been presented. School projects of his authorship have been presented with an analysis of their current status and their today's usage.

Keywords: Edward Usakiewicz, architecture of Częstochowa, school buildings